

'INDIË SCHREEUWT

Dick Rozing is sociaal geograaf. Deze zomer verscheen zijn boek *Nederlands-Indië: door de ogen van het verleden. De eerste aardrijkskundige fotoplaten van Nederlands-Indië 1912-1913*. Hij zocht uit hoe deze collectie fotoplaten is ontstaan en wie daarbij betrokken waren. Kleio sprak met hem over de totstandkoming en de inhoud van zijn boek.

OM MENSEN'

Fotoplaten gaven scholieren mooi beeld van leven in de kolonie

De varkensjacht
op Sumatra met
middenvoor
expeditieleider
Wagenaar Reisiger.

Wagenaar Reisiger op een paard op de terugweg na het bezoek aan de krater van de Tangkoeban Prahoe. Foto: bezit van familie van Wagenaar Reisiger.

Lisa Oskamp is redacteur van Kleio..

Het idee voor dit boek ontstond na het verkrijgen van een collectie van 170 fotoplatten over Nederlands-Indië. Het is de enige fotoplatenserie die het Nederlandse onderwijs kent. Getekende biologie- en geschiedenisplaten zijn heel bekend, maar dit formaat foto was ik niet eerder tegengekomen. Ik ging op zoek naar de makers en kwam uit bij een briefwisseling tussen prof. dr. A.W. Nieuwenhuis (hoogleraar Indische land- en volkenkunde) van Universiteit Leiden, prof. J.F. Niermeyer (hoogleraar Sociale Geografie) van Universiteit Utrecht en de heer H.F. Wagenaar Reisiger, de initiatiefnemer van het project.

'EEN ZWAARGEBOWDE, WEINIG BEWEGELIJKE, MAAR ENERGIEKE EUROPEAAN, NAAST EEN TENGERE, GEVOELIGE, MAAR OOK VERWIJFDE EN GEMAKZUCHTIGE INLANDER'

Waarom vond Wagenaar Reisiger het maken van de fotoplatten zo belangrijk?

'Hij was van plan het echte Indië aan Nederlandse scholieren te laten zien. Wagenaar Reisiger wilde de kolonie op grote platen tonen, zodat het achter in de klas te zien zou zijn. Ook wilde hij per se foto's en geen geschilderde platen, omdat die laatste een te romantisch beeld zouden schetsen. Hierdoor zouden uiteindelijk meer scholieren naar de kolonie moeten vertrekken om daar aan het werk te gaan. Ze moesten daar ingenieur, tandarts, leer-

kracht, ambtenaar of advocaat worden. Dit paste bij de ethische politiek die net was gestart, Nederland ging iets terugdoen voor de kolonie.'

Is het doel om meer mensen naar Nederlands-Indië te laten vertrekken behaald?

'Of er echt veel meer leerlingen naar de Indologenopleidingen gingen door deze fotoplatten is moeilijk te zeggen. Vanaf 1912 werd er bijvoorbeeld voor het eerst gefilmd in Nederlands-Indië. Hele klassen gingen naar filmzalen om deze filmpjes te bekijken. Dit kan uiteraard ook voor interesse hebben gezorgd. En enige jaren later, tijdens de Eerste Wereldoorlog, krijgt Nederland een miljoen Belgen over de vloer. Hierdoor waren de mensen helemaal niet bezig met wat er in Indië gebeurde.'

PROPAGANDA

Voor de expeditie vroeg Wagenaar Reisiger aan de hoogleraren Nieuwenhuis en Niermeyer welke onderwerpen het beste gefotografeerd konden worden. Zij kwamen hierop met een lijst waar 22 thema's op stonden.

Waren dit de meest voor de hand liggende thema's?

'Het aardrijkskundeonderwijs in de twintigste eeuw was land- en volkenkunde, dus het ging om thema's als landschappen, bevolking, handel, transport en cultures. Misschien is het vreemd dat toerisme er niet in voorkomt, omdat de ANWB in 1911 de fotocassette *Indië in beeld* uitgaaf om

toeristen te lokken. Ook is er weinig over de flora en fauna, een orang-oetan of een komodovaraan zitten er bijvoorbeeld niet tussen. Het gaat alleen om de kolonie, dus ook de vraag hoe Nederlands-Indië zich verhoudt tot diens omgeving wordt niet op ingegaan. Verder is de lijst vrij volledig.'

Begin december 1910 vertrok de heer Wagenaar Reisiger op expeditie naar Nederlands-Indië. Jean Demmeni zou tijdens de ontdekkingsstocht optreden als fotograaf.

Werd vervolgens simpelweg het lijstje met onderwerpen afgewerkt of was er nog ruimte voor eigen initiatief?

'Het merendeel van de foto's komt precies overeen met de thema's op de lijst. Een foto maken kostte in die tijd wel een paar minuten, dus spontaan een situatie fotograferen was niet mogelijk. De mensen moesten altijd poseren. Sommige foto's komen uit eerdere periodes, omdat ze er niet in slaagden een foto te maken tijdens de expeditie. Een voorbeeld hiervan is de foto van de sultan. Wagenaar Reisiger en Demmeni hadden namelijk veel te weinig aanzien om bij de sultan langs te mogen komen.'

Zijn de foto's mooier gemaakt, als een soort propaganda om mensen naar de kolonie te lokken?

'Dit zal uiteraard meegespeeld hebben bij het maken van de foto's. Er is bijvoorbeeld een foto van een veldhospitaal en een foto van militairen. Hiermee werd getoond dat de Nederlanders de baas waren op Lombok. Een gruwelfoto van de oorlogvoering of bijvoorbeeld informatie over tropische ziektes ontbrak. In de docentenhandleiding is niets negatiefs te lezen. Wel vind je duidelijk de stereotypering van rassen. Bij de fotoplaat van een Nederlandse resident en een Indonesische vorst staat namelijk genoteerd dat het ging om 'een zwaar gebouwde, weinig bewegelijke, maar energieke Europeaan, naast een tengere, gevoelige, maar ook verwijfde en gemakzuchtige Inlander'. Er werd toen gezegd 'Indië schreeuwt om mensen', maar ik heb geen brief gevonden in de portfolio's waarin stond dat docenten aan hun leerlingen moesten vertellen dat ze een bepaalde vervolgopleiding moesten gaan doen om daarna naar de kolonie te vertrekken.'

Toch is er in het boek een passage opgenomen over een bewerkte foto.

'Dat heb ik door toeval ontdekt. Het gaat hier om een afbeelding van een zicht op oud-Batavia (Java) waarbij in de fotocassette *Indië in beeld* van de ANWB links huizen te zien zijn en in het midden van de foto alleen water. Op de fotoplaat voor de scholen is echter op dat water een stuk van een boot te zien, dus men was blijkbaar ook in deze tijd al in staat om foto's te bewerken. Ik ben dit verder

niet meer tegengekomen. Je kunt wel zien dat sommige foto's in scène zijn gezet. Bijvoorbeeld bij de foto van de kaartspelers op Java is een doek achter hen opgehangen. Waarschijnlijk was dat bedoeld om de spelers beter op de foto uit te laten komen.'

FINANCIERING

De serie fotoplaten zou samen met de docentenhandleiding f 129,90 kosten, een fors bedrag voor een school. De minster van Koloniën zegde toe dat hij subsidie zou geven als de Indische regering minder fotoplaten zou afnemen dan de uitgever had begroot. Men wilde de platen in Indië echter niet hebben, omdat kinderen achter in de klas de platen niet goed genoeg konden zien. De overheid heeft toen subsidie gegeven waardoor de scholen de platen konden aanschaffen voor slechts f 40. Om het aanschaffen van de collectie voor nog meer scholen mogelijk te maken begon men vervolgens, net als Rozing, een crowdfundingactie om aan het benodigde geld te komen. 'Het schoolplatenfonds werd opgericht en daarmee werd ruim

De schoolplaat van de benedenstad van Batavia is bewerkt.

Een veldhospitaal in Lombok. Professor Nieuwenhuis staat op deze foto.

f 14.000 opgehaald. Hierbij is het bijzonder dat leden van de koninklijke familie geld in het project staken. Koningin Wilhelmina tekende in voor f 300 en koningin-moeder Emma gaf f 100. Het zou kunnen dat de koningin op deze manier een beeld wilde verkrijgen van Nederlands-Indië, want ze mocht zelf niet naar de kolonie. De sultans daar zouden bijvoorbeeld nooit de hand van een vrouw schudden.'

'Het meest stuitende aan de financiering van het project vind ik dat het geld voor de subsidie uit de Indische begroting kwam. Er is f 18.000 gebruikt uit een pot geld die eigenlijk voor Indië bedoeld was. Tijdens verschillende lezingen die ik in het land hierover heb gegeven, bleek trouwens dat veel Indische mensen hier niet van schrikken. 'Het is typisch Nederlands om aan ons te willen verdienen,' merken zij op. Ook vinden sommige van hen dat er nog steeds te weinig onderwijs over de Nederlandse koloniën gegeven wordt. Indonesië is bij het vak aardrijkskunde bijvoorbeeld een van de eindexamenonderwerpen op de havo. Op het vwo is dat niet het geval, terwijl we nog steeds belangrijke handelsrelaties met Indonesië hebben.'

OPMERKELIJK

'De fotoplaat van het veldhospitaal op Lombok vind ik bijzonder, omdat professor Nieuwenhuis daar zelf op staat. De foto lag ook in huis bij zijn kleindochter, mevrouw Herfst. Zij woont nog steeds in het huis van haar opa. De studeerkamer ademt nog helemaal de sfeer van 1890, alsof Nieuwenhuis zo binnen kan stappen. Er hangen schilden en zwaarden aan de muur, het bureau en de canapés zijn uit die tijd en er hangen vele foto's. Met de foto van het veldhospitaal kwam ik erachter dat niet alle foto's uit 1912 kwamen, want op de achterkant stond geschreven dat het om 1895 ging. Ook de fotoplaat over de varkensjacht op Sumatra waar Wagenaar Reisiger als expeditieleider zelf op staat is bijzonder. Via zijn familie kreeg ik nog een foto, die uiteindelijk geen fotoplaat is geworden, met hem erop. Hij zit op een paard en is bezig aan de terugweg na het bezoek aan de krater van de Tangkoeban Prahoe. Hij schreef op de achterkant dat iedereen helemaal verregend is: "De broekjes zitten geplakt aan de beentjes." Deze foto toont aan dat de expeditie daadwerkelijk heeft plaatsgevonden.'

‘Het kostte enorm veel moeite om familieleden op te sporen van de mensen die een rol speelden bij de totstandkoming van de fotoplatencollectie. Het nam bijvoorbeeld vier maanden in beslag om de kleinzoon van oud-directeur Johannes Dekker van het Tropenmuseum te vinden. Instanties mogen namelijk geen informatie geven over mensen die nog in leven zijn. Dus ik ben gaan zoeken en bellen, waarbij de gemeenteburgemeester die me te woord stond uiteindelijk zei: ‘Als ik drie seconden niks zeg, dan klopt het’, omdat zij geen informatie mocht verstrekken. Zo kreeg ik uiteindelijk de kleinkinderen van hem te pakken.’

VERVOLGONDERZOEK

Wat zou de rol van de fotoplaten in het huidige geschiedenis- en aardrijkskundeonderwijs kunnen zijn?

‘Alle 170 fotoplaten komen op mijn website te staan, net als de tekst uit 1912-1913. Docenten kunnen ingaan op continuïteit en discontinuïteit. Ze kunnen bijvoorbeeld een boorput laten zien uit de fotoplatencollectie en deze vergelijken met een afbeelding van een Shell-platform uit 2014. Of ze tonen een foto van de theehandel om te laten zien dat deze handel feitelijk al honderd jaar hetzelfde is. Voor het vak geschiedenis kunnen de fotoplaten gebruikt worden bij de uitleg van de ethische politiek of het cultuurstelsel. Je zou leerlingen ook de opdracht kunnen geven welke thema’s eruit moeten, welke foto’s ze nu zouden maken en waarom. Er zijn dus genoeg mogelijkheden.’

‘IK WIL WETEN WAT HET BEELD VAN ONZE KOLONIËN IN HET NEDERLANDSE ONDERWIJS WAS’

Na dit onderzoek kan Rosing twee kanten opgaan. ‘In het Tropenmuseum zijn zesduizend glasdia’s uit de periode 1880-1930, die niet zijn gedigitaliseerd of omschreven. Er zijn ook ruim honderdvijftig filmstroken van de jaren 1930 tot 1985, maar deze zijn in particulier bezit. Het gaat om stroken met 25 tot bijna honderd afbeeldingen van Nederlands-Indië en ook een aantal van Suriname en de Antillen. Musea hebben maar een paar van deze filmstroken, dus ik probeer de verzamelaar zover te krijgen dat hij dit laat digitaliseren met medewerking van de instituten. Ik ben geïnteresseerd in het beeld dat ik tegenkom van Nederlands-Indië en de West. Welke onderwerpen komen aan bod en welke niet? Krijgt elk eiland aandacht of is er vooral aandacht voor Java? Ik wil weten wat het beeld van onze koloniën in het Nederlandse onderwijs was.’ ■

DICK ROZING

Dick Rosing is sociaal geograaf en was enige jaren werkzaam als docent aardrijkskunde. Hij ontwikkelt nu projecten voor het basis- en voortgezet onderwijs en doet onderzoek naar de geschiedenis van het aardrijkskundeonderwijs. Zo verscheen in 2009 *Gerrit Prop. De wereld in kaart gebracht* over de unieke aardrijkskundemethode Prop waarbij het lesboek en de atlas zijn geïntegreerd. Momenteel ontwikkelt Rosing de website www.ennunaarbuiten.nl waar docenten door hun ontwikkelde excursies aanbieden aan andere scholen.

NEDERLANDS-INDIË: DOOR DE OGEN VAN HET VERLEDEN. DE EERSTE AARDRIJKSKUNDIGE FOTOPLATEN VAN NEDERLANDS-INDIË 1912-1913 (Wormerveer 2014) is verkrijgbaar via de website www.doordeogenvanhetverleden.nl voor € 24,95.